Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu ZESZYTY NAUKOWE nr 150, rok 2010

Kazimierz Pająk
Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu

WPŁYW DEMOKRATYCZNEGO ŁADU SPOŁECZNEGO NA UMACNIANIE WIĘZI W „MAŁEJ OJCZYŹNIE" I W ŚRODOWISKU WIEJSKIM

Wprowadzenie

Wspólnota samorządowa składa się z wielu współzależnych ogniw, które są niezbędne i konieczne do utworzenia i trwania grup oraz zbiorowości. Chodzi tu o terytorium oraz zakres i rodzaj stosunków społecznych zachodzących między jednostkami zamieszkującymi go. W ramach tych społeczności określoną pozycję zajmuje pojedynczy obywatel z wyznaczonymi mu rolami społecznymi. Warto wspomnieć, że charakterystyczną cechą człowieka jest społeczny charakter jego natury, przejawiający się m.in. w:

- skłonnościach do życia zbiorowego i realnej potrzebie prowadzenia takiego życia;
- zdolnościach do wzajemnego współżycia społecznego, do wspólnego osiągania celów, do tworzenia ładu społecznego.

Głównym celem artykułu jest próba określenia wpływu demokratycznego ładu społecznego na więzi społeczne w środowisku wiejskim.

1. Więzi społeczne – ujęcie teoriopoznawcze

Więź społeczna w ujęciu strukturalnym skupiająca określoną zbiorowość ludzi oznacza: „ogół stosunków zachodzących między jej członkami podporządkowanych jednemu stosunkowi dominującemu". Analiza owego stosunku społecznego oznacza według J. Szczepańskiego „pewien układ zawierający następujące elementy: dwóch partnerów, jakiś łącznik, czyli przedmiot, podstawowy interes, sytuację – która stanowi „platformę" owego stosunku, pewien układ powinności

i obowiązków, tj.: unormowanych czynności, które partnerzy powinni wobec siebie wykonywać"[1]. W ujęciu psychospołecznym wieź społeczna jest czynnikiem świadomości (łączności, solidarności, identyfikacji) członków grupy. Na jej pojęcie składa się: „Aprobująca świadomość przynależności do grupy, tendencja do zachowywania najważniejszych konformizmów grupowych, kult wspólnych wartości, świadomość wspólnych interesów, ale i gotowość do przedkładania interesów grupy ponad interesy osobiste, jeżeli taki konflikt zajdzie, albo przynajmniej przekonanie, że się powinno interesy grupy przedkładać nad swoje"[2].

Powyższe rozważania teoriopoznawcze bezpośrednio odnoszą się do społeczności lokalnych, które są trwałym elementem współczesnego demokratycznego państwa prawa. Stanowią je specyficzne zbiory ludzi i systemów społecznych uwarunkowanych przez czynniki geograficzne, przyrodnicze, ekologiczne, psychologiczne, społeczno-ekonomiczne, spełniające ważne funkcje o zasięgu lokalnym. One to wykreowały wspólne, uniwersalne wyznaczniki więzi społecznej, do których B. Jałowiecki zalicza:

- wspólne działania i zachowania,
- wspólne cele podejmowanych działań,
- wspólne normy i wartości,
- podobieństwa przeżyć emocjonalnych[3].

Ustawodawca, traktując samorząd terytorialny jako formę organizacji społeczności lokalnych, uznał, iż kształtują go trzy podstawowe zasady, tj.: zasada dobra wspólnego, zasada solidarności, zasada pomocniczości.

1. Zasada dobra wspólnego, wyrażając humanistyczny i personalistyczny porządek społeczny w płaszczyznach wszystkich społeczności ludzkich, nakłada na podmioty życia społecznego obowiązek zgodnego dążenia i działania na rzecz rozwoju społecznego. Oznacza to wkład jednostek i społeczności mniejszych w dobro wspólne społeczności większych. Porządek społeczny wyznaczony przez tę zasadę opiera się na poszanowaniu wolności i tolerancji.
2. Zasada solidarności reguluje stosunki społeczne w kierunku realizacji dobra współczesnego i rozwoju osoby ludzkiej przez wzajemną współpracę i współ-

[1] J. Szczepański, *Socjologia: rozwój problematyki i metod*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1961, s. 503 i n.; także: J. Kida, *Samorząd gminny i jego funkcje społeczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1998, s. 28 i nast.; *Małe struktury społeczne*, red. I. Machaj, Wydawnictwo Uniwersytetu M. Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Lublin 1998, s. 9–25.

[2] S. Ossowski, *O osobliwościach nauk społecznych*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1983, s. 56 i n.; także: P. Gliński, H. Palska, *Cztery wymiary społecznej aktywności obywatelskiej*, w: *Elementy nowego ładu*, red. H. Domański, A. Rychard, Wydawnictwo IFiS Państwowej Akademii Nauk, Warszawa 1997, s. 364 i n.

[3] B. Jałowiecki, *Problematyka więzi społecznej*, Studia Socjologiczne, 1978, nr 4/71; także: H. Domański, *Ewolucja elementów kształtujących strukturę społeczną w warunkach transformacji systemowej*, w: *Społeczeństwo polskie wobec wyzwań transformacji systemowej: (problemy społeczne i demograficzne w perspektywie przyszłości świata i Polski)*, PAN Komitet Prognoz „Polska w XXI wieku", Elipsa, Warszawa 1998, s. 255 i n.

działanie wszystkich w obrębie danej społeczności. Jest to więc „uporządkowana zgoda" w dążeniu do wspólnego dobra, które zakłada:

- stworzenie ładu społecznego i jego redystrybutywny charakter,
- funkcjonowanie władzy społecznej (np. struktury samorządu terytorialnego),
- godziwość dobra (tj. sprawiedliwy charakter oraz moralną akceptowalność).

Zasady solidarności zasadzają się na autonomii jednostek i społeczności oraz pluralizmie organizacyjnym, na który składają się m.in. społeczności lokalne.

3. Zasada pomocniczości oznacza, że każda społeczność ma charakter służebny i celowy. Różne zatem społeczności służą człowiekowi, zaspakajając jego różnorodne potrzeby. Zakłada ona poszanowanie inicjatywy, autonomię i wolność działania jednostek ludzkich tak w stosunku do społeczności, jak i społeczności mniejszych w stosunku do większych. Wyraża się to w idei „pomocy dla samopomocy". Wynikają z niej następujące zasady organizacji życia społeczno-politycznego: decentralizacji władzy państwowej, demokracji oraz pluralizmu państwowego. Ich konsekwencją i konkretyzacją jest zasada samorządu[4].

P. Rybicki, analizując społeczności lokalne, wyróżnia następujące typy więzi społecznych: więź naturalną, stanowioną i zrzeszeniową. Ta pierwsza jest najstarszym rodzajem więzi danej człowiekowi przez społeczne warunki urodzenia. Są one niezależne od władzy państwowej. Organy państwa, stanowiąc normy prawne, jedynie gwarantują owe prawa, ale ich nie przyznają. W układzie historycznym w społecznościach lokalnych, które ulegały przekształceniom pod wpływem procesów urbanizacji i industrializacji, nastąpiło różnicowanie i komplikowanie stosunków społecznych. Stają się one coraz bardziej heterogeniczne, a więź społeczna ma charakter bardziej złożony. W społecznościach lokalnych, opartych na organizacji terytorialno-politycznej, czynnikiem zespalania było określone terytorium oraz podległość wspólnej władzy. Więź stanowiona jest podstawą funkcjonowania grup stosujących przymus, prawo bądź poprzez połączenie elementu siły i prawa. Natomiast więź zrzeszeniowa zawiązuje się w procesie dobrowolnego zrzeszania się ludzi w celu wykonania wspólnych zadań. Była i jest podstawą funkcjonowania cechów rzemieślniczych, organizacji wiejskich i w pewnym sensie gminy miejskiej[5].

Terytorium jest podstawą lokalnych więzi społecznych. Przestrzeń, na której dokonują się styczności bezpośrednie, jest podstawą kształtowania więzi społecznych, gospodarczych, geograficznych, tworzenia nowych struktur społecznych. Tu tworzy się często specyficzna gospodarka, konsumpcja, kultura, systemy wartości,

---

[4] J. Kida, *Samorząd terytorialny a zaspakajanie potrzeb społecznych i rozwój*, w: *Funkcje samorządu terytorialnego a lokalna jakość życia*, red. A. Piekara, Centrum Studiów Samorządu terytorialnego i IPS, Warszawa 1995, s. 72–73; także: J. J. Parysek, *Podstawy gospodarki lokalnej*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 2004, s. 43–44.

[5] P. Rybicki, *Struktura społeczna świata: studia z teorii społecznej*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1979, s. 677–702; także: M. Wierzbowski, A. Wiktorowska, *Podstawowe pojęcia teoretyczne w nauce prawa administracyjnego*, w: *Samorząd terytorialny i rozwój lokalny*, red. A. Piekara, Z. Niewiadomski, Warszawa 1992, s. 40 i n.

sposób komunikowania się, odpowiednie wzory zachowania. Czynnikiem szczególnym, na którego podłożu kształtują się więzi społeczne, jest terytorium gminy. Powodowane jest to następującymi uwarunkowaniami:

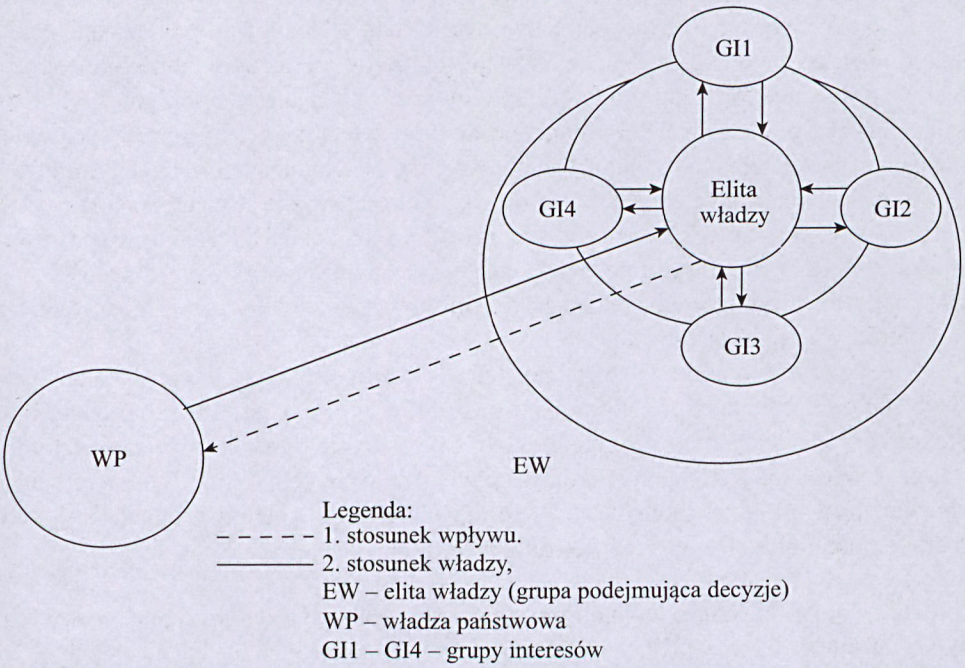
- Mieszkańców gminy łączy więź ukształtowana na wspólnym terytorium, którego granice określono w drodze administracyjnego podziału kraju. W jego skład wchodzą społeczności wiejskie, a czasem i małe miasta. Na tę więź terytorialną nakłada się więź administracyjna.
- W ramach istniejącej społeczności lokalnej są możliwe wzajemne styczności, te, które w większości przypadków mają charakter mechaniczny, niepowodujący wzajemnej znajomości.
- Na terenach gminy znajduje się większość instytucji, których działanie nie wykracza poza granice gminy. Są to instytucje regulujące aktywność polityczną i publiczną mieszkańców gminy, placówki gwarantujące uzyskiwanie wykształcenia na poziomie podstawowym, zawodowym, instytucje zaspokajające codzienne potrzeby życiowe (infrastruktura społeczna), instytucje zajmujące się kontrolą społeczną, zapewnieniem bezpieczeństwa publicznego.
- Gmina stanowi odwzorowanie społeczeństwa w mikroskali. Na jej terenie daje się zidentyfikować większość podmiotów klasowych i stratyfikacyjnych.
- Większość interesów jednostki (grupy) jest realizowana na terenach gminy. Znajduje się tu wystarczający zespół instytucji, za których pośrednictwem jednostka jest w stanie zaspokoić swoje codzienne potrzeby i reprodukować lub zmieniać swoją pozycję społeczną. Oczywiste jest, że społeczność lokalną poza terytorium, łączą inne wartości, które integrują mieszkańców. To poczucie przynależności do zbiorowości terytorialnej (lokalnej) kreuje zjawisko samoidentyfikacji społecznej. Ma ona wymiar nie tylko emocjonalny, ale także pragmatyczny, organizacyjny, polityczny, ekonomiczny[6].

Władzy lokalnej przypisano ważne zadanie, a mianowicie: integracja więzi zbiorowości. Ma ona charakter instytucjonalny, sformalizowany. Jest to zbiór instytucji państwowych i samorządowych oraz ludzi, mających możliwość podejmowania decyzji w zakresie zaspokajania codziennych potrzeb życiowych społeczności lokalnych, dbania o ich interesy, kształtowania polityki gospodarczej i społecznej w ramach układu lokalnego. W jego ramach wytwarzają się pewne zależności, co uwidacznia rysunek 1.

Struktura władzy, zaproponowana przez Z. Baumana, pozwala na przedstawienie procesu rozpowszechniania uczestnictwa w życiu politycznym. Jednostka zyskuje nowe grupy odniesienia położone wewnątrz i na zewnątrz społeczności. Nowe grupy odniesienia jednostka zyskuje także poprzez różnicowanie struktury władzy. Można domniemywać, że istnieją różnorodne powody lub postawy, dla

[6] W. Gomuła, *Władza lokalna wobec centrum. Socjologiczne problemy społeczności lokalnych*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie, Rzeszów 1989, s. 13 i n.; także: J. Sikora, *Lokalne układy społeczne*, w: *Samorząd w Polsce. Istota, formy, zadania*, red. S. Wykrętowicz, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu, Poznań 1998, s. 43 i n.

których ulegamy osobom sprawującym nad nami kontrolę czy władzę. Powstaje pytanie, jak reagują na władzę społeczności lokalne.

Rysunek 1. Struktura wpływu i zależności władzy i społeczności lokalnej

Źródło: Z. Bauman, *Struktura władzy w społeczności lokalnej. Konceptualizacja badań*, Studia Socjologiczne i Politologiczne, 1962, nr 12, s. 19; także: *Polska w drodze do globalnego społeczeństwa informacyjnego. Raport o rozwoju społecznym*, Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju, Warszawa 2002, s. 25 i n.

2. Ład demokratyczny w kontekście więzi społecznych

Więź społeczności lokalnej z miastem uwarunkowana jest wieloma czynnikami. Do grupy pierwszej zalicza się najczęściej te mające podłoże ekonomiczne, kulturowe czy polityczne. Druga gupa odnosi się do zjawisk subiektywnych, świadomościowych, postaw będących wyrazem opinii, cech, stanów emocjonalnych mieszkańców w stosunku do miejsca zamieszkania, regionu i jego szeroko rozumianej infrastruktury. Do zobiektywizowanych właściwości więzi mieszkańców z miastem M. Malikowski między innymi zalicza następujące zależności: strukturalno-funkcjonalne, intencjonalne oraz działania na rzecz miasta[7].

[7] W. Jakubowski, *Społeczna natura człowieka*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 1999, s. 85; także: R. Dyoniziak, K. Iwanicka, A. Karwińska, Z. Pucek, *Społeczeństwo w procesie zmian. Zarys socjologi ogólnej*, Universitas, Kraków 1995 s. 65 i n.

Zależności strukturalno-funkcjonalne więzi wyrastają na tle różnego typu powiązań mieszkańców z miejscem zamieszkania, z ich udziału w strukturach funkcjonalno-systemowych na terenie wsi i miasta, pełnienia odpowiednich funkcji wynikających z przynależności do danych struktur społecznych. Nie bez znaczenia są tutaj także zależności służbowe. Czynniki te tworzą poczucie pełnienia ważnej roli w społeczności miasta oraz określonej wartości i uznania. Zdaniem J. Sikory, mieszkańcy społeczności lokalnych umacniają ten typ więzi poprzez aktywne uczestnictwo w wiejskich, lokalnych zrzeszeniach i organizacjach. Do czynników, które ściśle związane są z mieszkańcami wsi, wchodzą różne stowarzyszenia regionalne, zespoły artystyczne, stowarzyszenia kulturalne, gospodarcze, kluby sportowe itp. Nielokalne, ponadgminne będą natomiast wszelkie organizacje polityczne, związkowe, młodzieżowe, zrzeszenia hobbystyczne. Tworzą one mimowolne, pośrednie więzi z miastem.

Więzi instytucjonalne występują na bazie dobrowolnych, celowych, związków osobowych społeczności lokalnej z miastem. Wynikają one z różnego układu stosunków koleżeńskich, przyjacielskich, towarzyskich znajomości sąsiedzkich, a czasem i rodzinnych. Są one przejawem więzi osobowych, realizują się na terenie miasta i powodują, że jednostka uczestnicząca w tego rodzaju grupach, kręgach jest w sposób obiektywny powiązana z miastem[8].

Tabela 1. Warunki społeczno-ekonomiczne oraz wychowawcze i więzi podstawowych typów środowisk

Miasto	Wieś tradycyjne	Wieś współczesna
różnorodność zawodowa	jednorodność zajęć ludności – praca na roli	różnorodność zawodowa z dominacją zawodów rolniczych
praca rodziców źródłem dochodów rodziny	rodzinna wspólnota pracy	rodzinna wspólnota pracy w gospodarstwie rolnym (udział dzieci w wieku szkolnym ograniczony), często dodatkowo lub wyłącznie praca rodziców poza gospodarstwem
luźna więź rodzinna w gronie krewnych i powinowatych, zanik więzi sąsiedzkich	silna więź rodzinna w kręgach krewniaczo-sąsiedzkich	rozluźniona więź rodzinna i sąsiedzka
rodziny dwupokoleniowe, niezbyt liczne	rodziny trójpokoleniowe, wielodzietne	zarówno rodziny dwu-, jak i trójpokoleniowe, wskaźnik dzietności wyższy niż w mieście

[8] J. Sikora, *Lokalne układy społeczne...*, op.cit., s. 42 i n.; J. Reykowski, *Zmiany systemowe a mentalność polskiego społeczeństwa*, w: *Wartości i postawy Polaków a zmiany systemowe. Szkice z psychologii politycznej*, red. J. Reykowski, Instytut Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 1993, s. 9 i n.

Miasto	Wieś tradycyjne	Wieś współczesna
różnorodność wzorów wychowania	swoisty tradycjonalizm i sztywność wzorów wychowawczych	różnorodność wzorów wychowawczych, lecz nie tak szybka jak w mieście ich akceptacja i przyswajalność
różnorodność w zakresie podziału ról i obowiązków w rodzinie	wyraźnie zaznaczony podział ról i obowiązków wszystkich członków rodziny, zależny od płci, wieku i pozycji w rodzinie	różnorodność w zakresie podziału ról i obowiązków; decydującą rolę odgrywa typ ekonomicznego funkcjonowania rodziny
praktyczny zanik instytucji głowy rodziny; dominuje model partnerstwa	patriarchalny typ stosunków w rodzinie, któremu były podporządkowane dorosłe i nawet zamężne, ale jeszcze nie samodzielne ekonomicznie dzieci	zanik patriarchatu w tradycyjnej formie; w rodzinach rolniczych funkcjonuje rola kierującego gospodarstwem; coraz częściej pełnią ją obecnie kobiety
rozwinięte aspiracje oświatowe, kształcenie jedyną szansą na zdobycie zawodu i samodzielności ekonomicznej przez dzieci	brak aspiracji oświatowych, wiedza przekazywana systemem tradycyjnym „z ojca na syna"	przekonanie o konieczności zdobywania zawodów przez dzieci, które opuszczą wieś i gospodarstwo; niezbyt silne aspiracje do kształcenia na poziomie szkoły wyższej
znaczący udział instytucji w procesie wychowania	wychowanie wyłącznie w rodzinie i kręgu sąsiedzko-krewniaczym	ograniczona rolna instytucji wychowawczych, niewielki udział społeczności lokalnych
dostępność dużej liczby instytucji kulturalnych	życie kulturalne organizowane jest spontanicznie przez mieszkańców wsi	ograniczona liczba instytucji kulturalnych, znikoma rola inicjatyw społeczności wioskowej, uczestnictwo mieszkańców wsi w kulturze masowej

Źródło: T. Pilch, *Środowisko lokalne – struktura – funkcje, przemiany*, Warszawa 1998, s. 170–171; także: *Poznawanie społeczności lokalnych: ludzie, potrzeby, praca*, red. K. Wojnowski, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Marketingu i Zarządzania w Lesznie, Leszno 2001, s. 8 i n.

Działania na rzecz miasta to kolejna obiektywna kategoria więzi społeczności lokalnej z miastem. Jest konsekwencją ich aktywności i cech uczestnictwa w różnych pracach „zorientowanych" na rzecz miasta, takich jak: prace porządkowe podejmowane w mieście z okazji wspólnych uroczystości, np. dożynek; czynności związane z pracą zawodową – np. prace plastyków, muzyków, pracowników kultury, pracowników nauki itp. Działania te są świadome i dobrowolne, a czasem i ukierunkowane. W sumie są przejawem więzi mieszkańców z miastem, promują go i przyczyniają się do jego społeczno-ekonomicznego rozwoju[9]. Warto zauważyć,

[9] J. Sikora, *Więzi społeczne w kształtowaniu przemian społeczno-gospodarczych na przykładzie miasta Witnicy w województwie gorzowskim, w: Socjologia gospodarcza w okresie przemian*, red. F. Krzykała, Zeszyty Naukowe, seria I, nr 249, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 1997, s. 126–145.

że zarówno wieś, jak i miasto są typowymi środowiskami społecznymi, typowymi obszarami przestrzeni życiowej, generującymi odmienne kultury, obyczajowość, systemy nowych stosunków społecznych i styl wychowania. Ich uwarunkowania prezentuje tabela 1.

Prezentowane więzi umacniają się poprzez uczestnictwo społeczności lokalnych bądź jednostek w różnego rodzaju działaniach, którym często towarzyszyć mogą spory dotyczące: osiągania celów transformacji ustrojowej, wychodzenia z zapaści cywilizacyjnej, ekonomicznej, sposobów budowy demokracji i poprawy jakości życia, wdrażania innowacyjności czy pozbywania się kompleksów niegospodarnego społeczeństwa peryferyjnego. Te i inne, związane przykładowo z prywatyzacją, demokracją, kształtują postawy ludzkie.

W literaturze socjologicznej spotyka się postawy: działaniową, przedmiotową oraz przeżyciową. Z postawą działaniową spotykamy się wówczas, gdy ujmujemy rzeczywistość jako teren naszej działalności i przygotowujemy się do wykonania określonej czynności, odegrania określonej roli społecznej przy wykonywaniu zadania. Z postawą przedmiotową mamy do czynienia wówczas, kiedy ujmuje się rzeczywistość jako zbiór przedmiotów, rzeczy, zadań, procesów. Są one jej dominującym obiektem. Na nich skupia się uwaga jednostki, jej oczekiwania. Z kolei postawa przeżyciowa jest widoczna wtedy, gdy ujmuje się rzeczywistość jako promotora przeżyć jednostki, która uwrażliwia się na doznania. Biorąc za podstawę cechy postaw, wyróżnić można ich kilkanaście rodzajów. Niektóre z nich zawiera tabela 2.

Tabela 2. Wybrane cechy postaw i ich rodzaje

Cechy postaw	Rodzaje postaw
Przedmiot	moralne, społeczne, polityczne, religijne, rzeczowe interpersonalne
Kierunek	pozytywne, negatywne
Siła	silne, słabe
Złożoność	pełne, niepełne
Stopień złożoności	intelektualne, uczuciowo-motywacyjne, zachowawcze
Stopień zawartości	zintegrowane silnie, zintegrowane słabo

Źródło: T. Mądrzycki, *Psychologiczne prawidłowości kształtowania się postaw*, Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1977, s. 78 i n.; także: W. Jakubowski, *Społeczna natura człowieka*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 1999, s. 31.

W procesie przeobrażeń ustrojowych w Polsce uwidoczniły się liczne procesy adaptacyjne w trzech głównych płaszczyznach, w których się one rozgrywają, tj. polityce, ekonomii, kulturze. W tej pierwszej oznaczało to tworzenie i rozwój wielu nowych instytucji, partii, procedur demokratycznych, systemu przedstawicielskiego, pluralistycznych związków zawodowych. W płaszczyźnie ekonomii za kluczowe uznano zaszczepienie ludziom potrzeby osiągnięć. Na owej płaszczyźnie

osiągnięć zasadza się zespół motywacyjny przedsiębiorcy. W sferze socjalno-kulturowej modernizacja sprowadzała się do wytworzenia możliwie szybko kultury adaptacyjnej, funkcjonalnej dla nowych technologii, instytucji itp. Wychodząc z powyższych założeń, można pokusić się, na podstawie literatury, o przedstawienie próby typologicznego ujęcia postaw społecznych wobec reform w Polsce. Punktem jej wyjścia, co podkreśla A. Miszalska, był stosunek badanych do kierunku oraz przebiegu i efektów reform gospodarczych i politycznych. Charakterystyczne typy zachowań i postaw zaprezentowano w tabeli 3.

Tabela 3. Typy postaw wobec reform systemowych w Polsce

Typy postaw	Powszechność w populacji
Otwarci zwolennicy powrotu do socjalistycznego *status quo*	12,3
Wycofujący poparcie dla reform, rozczarowani ich efektem	11,5
Zdezorientowani i zagubieni w nowej rzeczywistości	12,1
Wyczekujący, ostrożnie popierający reformy	20,5
Rzecznicy przyspieszenia reform i radykalnego zerwania z PRL	32,6
Zdeklarowani sojusznicy reform aprobujących ich linię, przebieg i efekty	7,0

Źródło: A. Miszalska, *Reakcje społeczne na przemiany ustrojowe: postawy, zachowania i samopoczucie Polaków w początkach lat dziewięćdziesiątych,* Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1996, s. 93.

Różne motywy kreowały opisane w tabeli postawy. Najczęściej spotykanymi były: lęk przed degradacją społeczną w nowej rzeczywistości, syndrom zawiedzionych nadziei, syndrom zagubienia i zagrożenia, syndrom niezdecydowania, syndrom obaw przed PRL-bis, krytykowano brak kalendarza reform i długofalowej strategii reform. Konflikt, który ujawnił się w Polsce w latach 80. XX wieku miał przede wszystkim charakter polityczny wsparty argumentami ekonomicznymi i społecznymi. Współcześnie natomiast, mając na względzie podstawową jednostkę samorządu terytorialnego, mogą one występować na tle:

- budowy planu przestrzennego zagospodarowania gminy,
- przestrzegania procedury przeprowadzania przetargów w ramach zamówień publicznych,
- udzielania koncesji i realizacji inwestycji,
- prywatyzowania służb i całej gospodarki komunalnej,
- konstruowania gminnego budżetu[10].

[10] *Zbiorowi aktorzy polskiej polityki*, red. J. Wasilewski, Instytut Spraw Publicznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 1997; także: W. Siemiński, *Współzarządzanie gminą. Rada i zarząd gminy we wspólnocie samorządowej*, Zachodnie Centrum Organizacji, Warszawa–Zielona Góra 1999, s. 153 i n.; J. Adamiak, A. Borodo, *Samorząd terytorialny w świecie wybranych statutów i regulaminów*, TNOiK, Toruń 1997, s. 9 i n.

Nieporozumienia, konflikty w gminie mogły i mogą też rodzić się na tle:
- zderzenia młodej, dynamicznie rozwijającej się struktury samorządowej z majestatem zazdrośnie strzegącego swych przywilejów aparatu państwa, czyli administracji rządowej i specjalnej;
- kompetencyjnym wyrastającym na linii: władza wykonawcza i jej urząd a radni gminy;
- relacji między organami gminy – reprezentowanymi przez burmistrza, radę i całą wspólnotę samorządową[11].

Przedstawiony koloryt konfliktogennych czynników powoduje, że wpajanie nawyków kompromisu i konsensusu samorządowego współcześnie jest koniecznością. Oznacza to, że w tej ważnej lekcji poglądowej, uczenia się siebie nawzajem, aktywnie winna uczestniczyć władza lokalna oraz wszystkie struktury społeczności lokalnej, tj. młodzież, robotnicy, urzędnicy, ludzie w wieku produkcyjnym, ludzie wolnych zawodów, emeryci i renciści oraz biznesmeni i kadra inżynieryjno-techniczna. Osiągnięcie społecznego kompromisu oznacza też udzielenie sobie wzajemnie merytorycznej odpowiedzi na zasadnicze pytanie, czy gmina ma być odważna, nowoczesna, z wizją własnego rozwoju, zaspokajania potrzeb swoich społeczności, czy kunktatorską, niweczącą zapał społeczny i ideę samorządu, bojaźliwą i wegetującą[12].

Analiza literatury oraz opisywane przez władze samorządowe i jej społeczności konflikty upoważniają do zaprezentowania kilku uogólniających propozycji, jak unikać takich sytuacji.

1. Zasadne jest przyjmowanie jawnej, dostępnej dla wszystkich uchwały dokładnie opisującej procedurę przygotowania i uchwalenia budżetu, postępowania w przypadku nadwyżki budżetowej. Taka procedura przygotowania najważniejszego rocznego planu gminy eliminuje żywiołowość i integruje przedstawicieli poszczególnych dziedzin i sektorów funkcjonalnych w całej gminie, tj. szkolnictwa, gospodarki komunalnej, inwestycji, pomocy społecznej. Pozwala to, w okresie obowiązywania uchwały – w perspektywie roku spojrzeć na gminę jako na pewną całość[13].
2. Nie bez znaczenia winno być permanentne doskonalenie stylu pracy władzy lokalnej. Przejrzystość jej poczynań prawdomówność, autentyczność i wywią-

[11] A. Zyliński, *Wpajanie nawyków kompromisu i konsensusu samorządowego*, w: *Edukacja samorządowa*, red. B. Jastrzębski, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Olsztynie, Olsztyn 1997, s. 129 i n.; także: W. G. Stephan, C. W. Stephen, *Wywieranie wpływu przez grupy. Psychologia relacji*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 1999, s. 148 i n.

[12] P. Sztompka, *Stawanie się społeczeństwa pomiędzy strukturą a zmianą*, w: *Zmiana społeczna: Teorie i doświadczenia polskie*, red. J. Kurczewska, IFiS Państwowej Akademii Nauk, Warszawa 1999, s. 39 i n.; także: K. M. Słoczyński, *Struktura społeczna a osobowość w warunkach zmiany społecznej*, w: *Zmiana społeczna…*, op.cit., s. 137 i n.

[13] J. Adamiak, A. Borodo, *Samorząd terytorialny…*, op.cit., s. 41 i n.; M. Fedorowicz, *Prywatyzacja jako nurt przemian instytucjonalnych*, w: *Elementy nowego...*, op. cit., s. 151 i n.

zywanie się ze składanych obietnic winny być poddawane kontroli społecznej. Czynić to powinny komisje wyłaniane z rad gmin, których jedną z ustawowych funkcji jest kontrola poczynań gminnej władzy wykonawczej. Przykładowo, w art. 5 ust. 3 ustawy o najmie – Zasady gospodarowania mieszkaniowym zasobem gminy, oraz kryteria wyboru osób, z którymi umowy najmu powinny być zawierane w pierwszej kolejności, określa rada gminy. Powoduje to potrzebę powołania społecznych komisji mieszkaniowych.

3. Przeciwdziałać konfliktom mogą konsultacje samorządowe. Zobowiązują do tego władze samorządowe przyjęte przez Polskę rozwiązania Europejskiej Karty Samorządu Terytorialnego wzbogacone o postanowienia znowelizowanej Ustawy o samorządzie terytorialnym z dnia 2 lutego 1996 roku. Wynika z nich, że w ważnych sprawach dla gminy na jej terytorium mogą być przeprowadzone konsultacje z mieszkańcami.
4. Płaszczyzną rozładowującą napięcia społeczne są negocjacje. Ich rola w kraju, samorządach rośnie wraz z postępem cywilizacyjnym. Dają one nowe możliwości wobec odchodzenia w gospodarce i życiu politycznym od zbiurokratyzowanych metod zarządzania. W samorządzie lokalnym umiejętność negocjowania jest istotna, ponieważ: samorządy nie działają niezależnie od innych poziomów zarządzania, nieustannie negocjują z innymi na temat gospodarki, usług, wpływów; ważne jest także porozumienie władz lokalnych z mieszkańcami w kwestiach istotnych dla społeczności[14].

Podsumowanie

Więź społeczna jest podstawą aktywności społecznej, uzyskiwania efektów synergicznych. Stanowi jednocześnie trwały element współczesnego demokratycznego państwa. Zawarte w opracowaniu rozważania skłaniają do konkluzji, że ład demokratyczny odgrywa istotną rolę w umacnianiu więzi społecznych na poziomie „małych ojczyzn", w tym i w środowisku wiejskim. Z kolei kształtowanie owego ładu związane jest z doskonaleniem stylu pracy władzy lokalnej, budowaniem pozytywnego wizerunku wśród społeczności lokalnej.

Warto na zakończenie zauważyć, że wraz z poszerzaniem demokracji w społecznościach lokalnych ujawnia się w gminach syndrom NIMBY (*not in my back yard*) czyli „nie na moim podwórku". Oznacza to sytuację, kiedy, przykładowo, plany budowy: elektrowni jądrowej, zakładu utylizacji odpadów, składowiska odpadów itp. spotykają się z niechęcią mieszkańców. Cechą znamienną jest to, że nie kwestionuje się konieczności budowy takiego obiektu. Jednak zachowania takie wywołują duże komplikacje. Społeczności lokalne świadome skutków za-

[14] Z. Uniszewski, *Konflikty i negocjacje*, Wydawnictwo Samorządowe Fundacji Rozwoju Demokracji, Warszawa 1993, s. 17 i n.; także: W. Siemiński, *Współzarządzanie*..., op.cit., s. 161 i n.

grożeń oraz korzyści płynących z podejmowanych decyzji inwestycyjnych często swoje zachowania wyrażać będą stwierdzeniem: *please in my back*, czyli „proszę na moim podwórku”[15].

Literatura

Adamiak, J., Borodo, A., *Samorząd terytorialny w świecie wybranych statutów i regulaminów*, TNOiK, Toruń 1997.

Bauman, Z., *Struktura władzy w społeczności lokalnej. Konceptualizacja badań*, Studia Socjologiczne i Politologiczne, 1962, nr 12.

Domański, H., *Ewolucja elementów kształtujących strukturę społeczną w warunkach transformacji systemowej*, w: *Społeczeństwo polskie wobec wyzwań transformacji systemowej: (problemy społeczne i demograficzne w perspektywie przyszłości świata i Polski)*, PAN Komitet Prognoz „Polska w XXI wieku”, Elipsa, Warszawa 1998.

Dyoniziak, R., Iwanicka, K., Karwińska, A., Pucek, Z., *Społeczeństwo w procesie zmian. Zarys socjologi ogólnej*, Universitas, Kraków 1995.

Fedorowicz, M., *Prywatyzacja jako nurt przemian instytucjonalnych*, w: *Elementy nowego ładu*, red. H. Domański, A. Rychard, IFiS Państwowej Akademii Nauk, Warszawa 1997.

Gliński, P., Palska, H., *Cztery wymiary społecznej aktywności obywatelskiej*, w: *Elementy nowego ładu*, red. H. Domański, A. Rychard, IFiS Państwowej Akademii Nauk, Warszawa 1997.

Gomuła, W., *Władza lokalna wobec centrum. Socjologiczne problemy społeczności lokalnych*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie, Rzeszów 1989.

Jakubowski, W., *Społeczna natura człowieka*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 1999.

Jałowiecki, B., *Problematyka więzi społecznej*, Studia Socjologiczne, 1978, nr 4/71.

Kida, J., *Samorząd gminny i jego funkcje rozwojowe*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1997.

Kida, J., *Samorząd terytorialny a zaspakajanie potrzeb społecznych i rozwój*, w: *Funkcje samorządu terytorialnego a lokalna jakość życia*, red. A. Piekara, Centrum Studiów Samorządu terytorialnego, Warszawa 1995.

Małe struktury społeczne, red. I. Machaj, Wydawnictwo Uniwersytetu M. Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Lublin 1998.

Mądrzycki, T., *Psychologiczne prawidłowości kształtowania się postaw*, Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1977.

Mieszalska, A., *Reakcje społeczne na przemiany ustrojowe: postawy, zachowania i samopoczucie Polaków w początkach lat dziewięćdziesiątych,* Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1996.

Ossowski, S., *O osobliwościach nauk społecznych*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1983.

[15] W. Siemiński, *Współzarządzanie…*, op.cit., s. 169 i n., także: K. Skarżyńska, *Aktywność i bierność polityczna*, w: *Psychologia polityczna*, red. K. Skarżyńska, Zysk i S-ka, Warszawa 1999, s. 21 i n.

Partnerstwo w rozwoju lokalnym, Fundacja Wspomagania Wsi, Warszawa 2003.

Parysek, J.J., *Podstawy gospodarki lokalnej*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 2004.

Pilch, T., *Środowisko lokalne – struktura, funkcje, przemiany*, w: *Pedagogika społeczna*, red. T. Pilch, I. Lepalczyk, Warszawa 1995.

Polska w drodze do globalnego społeczeństwa informacyjnego. Raport o rozwoju społecznym, Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju, Warszawa 2002.

Poznawanie społeczności lokalnych: ludzie, potrzeby, praca, red. K. Wojnowski, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Marketingu i Zarządzania w Lesznie, Leszno 2001.

Reykowski, J., *Zmiany systemowe a mentalność polskiego społeczeństwa*, w: *Wartości i postawy Polaków a zmiany systemowe. Szkice z psychologii politycznej*, red. J. Reykowski, IP PAN, Warszawa 1993.

Rybicki, P., *Struktura społeczna świata: studia z teorii społecznej*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1979.

Siemiński, W., *Współzarządzanie gminą. Rada i zarząd gminy we wspólnocie samorządowej*, Zachodnie Centrum Organizacji, Warszawa–Zielona Góra 1999.

Sikora, J., *Lokalne układy społeczne*, w: *Samorząd w Polsce. Istota, formy, zadania,* red. S. Wykrętowicz, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu, Poznań 1998.

Sikora, J., *Więzi społeczne w kształtowaniu przemian społeczno-gospodarczych na przykładzie miasta Witnicy w województwie gorzowskim, w: Socjologia gospodarcza w okresie przemian*, red. F. Krzykała, Zeszyty Naukowe, seria I, nr 249, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 1997.

Skarżyńska, K., *Aktywność i bierność polityczna*, w: *Psychologia polityczna*, red. K. Skarżyńska, Zysk i S-ka, Warszawa 1999.

Słoczyński, K.M., *Struktura społeczna a osobowość w warunkach zmiany społecznej*, w: *Zmiana społeczna: Teorie i doświadczenia polskie*, red. J. Kurczewska, IFiS Państwowej Akademii Nauk, Warszawa 1999.

Stephen, W.G., Stephen, C. W., *Wywieranie wpływu przez grupy. Psychologia relacji*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 1999.

Szczepański, J., *Socjologia: rozwój problematyki i metod*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1961.

Sztompka, P., *Stawanie się społeczeństwa pomiędzy strukturą a zmianą*, w: *Zmiana społeczna: Teorie i doświadczenia polskie*, red. J. Kurczewska, IFiS Państwowej Akademii Nauk, Warszawa 1999.

Uniszewski, Z., *Konflikty i negocjacje*, Wydawnictwo Samorządowe Fundacji Rozwoju Demokracji, Warszawa 1993.

Wierzbowski, M., Wiktorowska, A., *Podstawowe pojęcia teoretyczne w nauce prawa administracyjnego*, w: *Samorząd terytorialny i rozwój lokalny*, red. A. Piekara, Z. Niewiadomski, Warszawa 1992.

Zbiorowi aktorzy polskiej polityki, red. J. Wasilewski, Instytut Spraw Publicznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 1997.

Zyliński, A., *Wpajanie nawyków kompromisu i konsensusu samorządowego*, w: *Edukacja samorządowa*, red. B. Jastrzębski, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Olsztynie, Olsztyn 1997.

THE IMPACT OF DEMOCRATIC SOCIAL ORDER ON THE REINFORCEMENT OF BONDS IN "A SMALL HOMELAND" AND RURAL ENVIRONMENTAL

Summary

The article deals with the process of transformation in Poland after 1990. The transition process involved all types of environment. A new social bond was formed which resulted, in structural terms in the creation of local community and regional self-government community. It operates in various structures of government such as district, county and province. It transpires that local authority is a form of local community organizations and it is shaped by three basic principles, namely the common good, solidarity and support.